

Hartmann, Antonín

[Špaňár, Július; Hrabovský, Jozef. Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1963, vol. 12, iss. E8, pp. 166-168

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110020>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Do dnešního dne vyšlo pět sešitů (800 sloupců, po heslo applico) kromě úvodního, obsahujícího seznamy zkratk a pramenů.

Původní záměr vedoucích pracovníků byl dovést slovník do začátku 11. století. Později však, když Union académique zvolila pro svůj velký slovník za horní časovou hranici rok 1200, rozšířila i německá redakce excerpční práce po rok 1280 (úmrtí Alberta Velikého). Co se týká spodní hranice, navazuje slovník na Thesaurus linguae latinae — k němuž je také diferencí —, sahající ke konci 5. století. Jádrem zpracovávaného materiálu tvoří vydané literární i diplomatické texty německy mluvících oblastí, v nutných souvislostech je dbáno i literatury oblastí přilehlých, zejména Holandska a Belgie. Teritorium německé řeči je tedy tu a tam překročeno. Pro nás je významné, že mezi excerpované prameny byly pojaty i některé památky latinské literatury českých zemí, např. Kosmas a jeho pokračovatelé.

Vydavatelé slovníku se snaží i o věcnou všestrannost. Upozorníme zejména, že značný důraz kladou (ovšem teprve vedle krásné literatury v užším slova smyslu a vedle listinných dokladů) na odbornou terminologii středověké latiny, na slovník oblasti medicíny, botaniky, lovectví, zoologie, technologie uměleckých řemesel, alchymie, matematiky, hudby. To je konečně dáno i všestranností literárního odkazu Alberta Velikého, jehož slovní zásoba do značné míry určuje orientaci recenzovaného díla. Zajisté právem, neboť Albert může být skutečně pokládán (v neposlední řadě právě pro svou všestrannost) za posledního velkého tvůrce latinského jazyka evropského středověku. Plně oprávněný je pak tento respekt k jeho dílu se strany jeho dnešních krajanů, medievalistů německých. Albert je jedním z mála autorů, jehož dílo bylo pro slovník excerpováno celé.

O rozsahu excerpčních prací je možno udělat si představu aspoň z údaje P. Lehmana v jeho předmluvě ke slovníku: prací se zde, že slovník je vybudován na více než milionu listků, jež obsáhly asi milion a půl dokladů. Práce tedy skutečně úctyhodná. Z excerpovaných děl si kromě těch, jež jsou pro německé teritorium samozřejmá, nebo těch, jež pro českého čtenáře málo znamenají, vytkneme několik — kromě jmenovaného už Kosmy a jeho pokračovatelů —, jež můj význam i pro naše dějiny nebo pro naši literaturu latinskou i českou, někde pro její další vývoj během 14.—15. století: dopisy papežského legáta Alberta Bohema, Annales Ottokariani i, Brunonův životopis svatého Vojtěcha, Polskou kroniku tzv. Martina Galla, Gesta Apollonii, regis Tyrii, tzv. Gumpoldovu legendu zclavskou, Historii Daret a Fryzského, Canpariův životopis Vojtěchův, Kroniku Martina Polona, Kroniku Reginonovu.

Jako zvláštní přednost díla musíme vyzvednout dobrou vyváženost hlediska filologického a historického. Ve srovnání s encyklopedickým charakterem glosáře Du Cangeova vystupuje do popředí filologický moment, jednotlivá hesla jsou zpracována především z aspektu sémasiologického a gramatického (i když ne tak výrazně, jako v „Lexicon Polonorum“), zpracovatelé však nezanedbávají ani věcný výklad. Cenné je, že se bere zřetel na souvislosti slovních forem a významů s latinou starověkou. Zmínky zaslouží i skvělá přehlednost slovníku a důsledně promyšlená grafická úprava, v neposlední řadě skutečnost, že slovník začíná každé heslo opsáním nebo synonymy daného slova v latině a teprve pak uvádí jeho německé ekvivalenty, což umožňuje rychlejší orientaci tomu, kdo němčinu perfektně neovládá. (Polská Akademie zvolila postup opačný.)

V závěru svého úvodu ke slovníku vyslovuje Paul Lehmann — navzdory názoru jeho učitele Ludvíka Traubeho o možnostech sestavení slovníku středověké latiny — mínění, že práce německých slovníkářů bude snad po několik dalších desetiletí dobře sloužit nejen v Německu, Rakousku nebo ve Švýcarsku, ale vůbec všude, kde měl latinský jazyk významnou kulturní úlohu. Skutečnost, že po dlouhých přípravných pracích (od roku 1931) začal vycházet regionální slovník po Polsku právě v Německu, má opravdu velký význam i pro naše země, zvláště uvážíme-li sousedství, naše zvlášť úzké styky s německými kraji ve středověku, odrazivší se velmi silně i v oblasti literární kultury, a čilou výměnou duchovních statků. A tak i pro nás bude „Mittel-lateinisches Wörterbuch“ vedle připravovaného slovníku středověké latiny v Čechách a na Moravě slovníkem nadmíru užitečným a nutným.

Jana Nechutová

Július Špaňár, Latinsko-slovenský slovník, stran 708, Jozef Hrabovský, Slovensko-latinský slovník, stran 610, oba slovníky v jednom svazku, Bratislava 1962.

Špaňárův slovník je sice určen pro žáky středních a zdravotnických škol, ale budou se k němu při své práci obracet i vysokoškolsí studenti a pracovníci v různých oborech činnosti, v nichž je potřebná znalost aspoň základů latiny. Na Slovensku se pocítovala potřeba takového slovníku už delší dobu. Od vydání Slovníku latinsko-slovenského Petra Tvrďého (Ružomberok 1923) určeného žákům gymnasií a reál. gymn. už uplynulo 40 let a velký slovník Al. Wžentka, slovenské

přepřacování Latinsko-českého slovníku (*Pražák—Novotný—Sedláček*), vydané poprvé v Praze 1923, už nebyl doplňován a opravován a proto svému účelu zcela nevyhovoval.

Na rozdíl od našich dřívějších slovníků, které byly zpracovávány pro četbu autorů, má Špaňárův slovník jiné zaměření. Obsahuje totiž vedle základního slovního fondu tzv. klasické latiny určeného zejména žákům všeobecně vzdělávacích škol i výrazy neklasické ze středověké a novověké latiny i základní odborné termíny z medicíny, farmacie, zoologie, botaniky, chemie a práva. Všechny tyto výrazy jsou na rozlišení od tzv. klasických slov označeny hvězdičkou a zkratkou příslušného oboru. Slovník ovšem celou odbornou terminologií nevyčerpává.

Při stavbě hesla je graficky odlišeno latinské heslo, nezbytný gramatický aparát a slovenské významy a zvláštní vazby. Stavba hesla je podána s nejvyšší možnou úsporností, ale tak aby netrýpala srozumitelnost. Při jednotlivých heslech nejsou nakupeny rozličné významy bez určitého pořádku nebo mechanicky, nýbrž autor vychází vždy ze základního významu a pak přechází v logickém sledu k dalším speciálním významům, odvozeným a přeneseným, jednotlivé změny uvádí postupně od konkrétního k abstraktnímu a odděluje je pro přehlednost polotučnou arabskou číslicí a nedůsledně u menšího počtu hesel také ještě písmenami; synonymní výrazy jsou odděleny čárkou. U některých významů jsou uvedeny fráze se slovenským překladem. Při překladu volí autor výrazy správné, přesné a přiměřené. Tímto jednoduchým principem řazení dosahuje slovník praktické přehlednosti.

Při zpracovávání hesel měl autor vzor v našem nejlepším a vskutku vynikajícím Latinsko-českém slovníku (17. vyd. vyšlo r. 1955, od 3. vyd. opravován a doplňován Fr. Novotným), jak na to ukazují hesla s bohatším rozvojem významů (*campus, premo, tempus*). Avšak omezení, které bylo dáno cílem a také rozsahem, způsobilo, že se Špaňárův slovník na mnoha místech připravil o největší přednost slovníku Novotného, který bohatou diferenciací jemných odstínů významových, vyjádřenou i formálně číslovkami řadovými i základními, písmenami latinské i řecké abecedy i jinými značkami, nejen dovede vystižně každou latinskou myšlenku vyslovit česky, nýbrž zároveň poučuje, jak se různé významy mohly podle sémasiologických zákonů vyvinout, takže žák, čtenář je vychováván k tomu, aby si uvědomoval celý psychologický postup myšlení v latinském jazyku, i jak se ve změně významu dialekticky projevuje život národa a vývoj společnosti i její myšlení.

Avšak ml Špaňárův vzor v Novotného slovníku, zachoval si při zpracování mnoha hesel nezávislost, jež se projevila zejména v jiném seřazení významů např. s. v. *abdico, finis, cingulum* aj. Jeho samostatnost se jeví i v tom, že rozšířil některá hesla o hojnější výrazy např. s. v. *aberratio, adiutor*, nebo užil nových výrazů, které se dosud v slovnících nevyskytly, s. v. *administra* vedle pomocnice také nové spolupracovnice. Srovnáváním zjišťujeme, že Špaňárův používal také velkých slovníků (*Klotz, Thesaurus*) i menších speciálních slovníků pro odbornou terminologii. Vinou Malinínova Latinsko-ruského slovníku (Moskva 1952) se asi vloudilo nedopatření k heslu *bacca*, kde u Špaňára čteme: 1. jahoda, 2. bobuľa, oliva, 3. perla. Malinin: 1. jagoda; masličňana jagoda, oliva (plod); 2. (vsjakij kruglyj) plod; 3. peren. žemčuzina, biserina. Ovšem ruské jagoda je naše bobule.

Kladem Špaňárova slovníku zůstává, jak bylo řečeno, že při podávání vývoje významu vychází od původního významu slova a k němu připojuje význam zvláštní, přenesený a různě určený větnou souvislostí. Uplatňuje se tu zásada malých moderních slovníků podávat co nejvíce různých spojení, frází, vždyť slovo přece žije jen ze své větné souvislosti. Frází je ve slovníku hojně a nebylo by na škodu, kdyby jich bylo ještě více, třeba na úkor synonym. Neobvyklé je zařazení četných frází až na konec hesla, oddělených značkou , o níž se čte v úvodě, že se za ní zařazují ustálené frazeologické výrazy, „které nemožno zařadit k žádnému významu hesla, a po nich speciální vazby, spoje a ostatní doplňky“. Proti takto odděleným doplňkům, zejména syntaktickým spojením bychom nic nenamítali, ale všimněme si kupř. hesla *abdo*, -ere -didi -ditum 1. odstraňovat, vzdalovat, dávat bokem 2. stahovat, stáhnout 3. skrývat, utajovat; a. me skrývám se · a. me litteris abl., in litteras úplně se oddávám vědě, vědecké práci. Frazeologické výrazy je přece lépe přiřadit k výrazům uvedeným u 3., podobně u hesel *ago, affero*, aj. Toto správnější zařazení je u jiných hesel např. *deficio, defigo, frango*, , *fungor* aj.

Dalším kladem slovníku jsou vlastní jména. Se zřetelem na vymezený rozsah slovníku zařadil do něho autor z vlastních jmen jen nejvýznamnější, přesto je jich dosti, ale hlavně každé jméno je stručně vyloženo. Vlastní jména jsou správně zařazena abecedně mezi ostatní hesla.

Slovník uvádí jako zvláštní heslo jen takový tvar, který se stal samostatnou lexikální jednotkou např. *adiunctum, adiunctus, adiungo; apertus, aperio; fundo, fuse; valens, valeo*. Právem upouští Špaňár od praxe některých slovníků, které v tom zacházejí příliš daleko a uvádějí jako zvláštní hesla i takové tvary jako *comice, clamose* apod. Dlouhé samohlásky jsou všude označovány důsledně a přesně. Označování délek je ponecháno i u 1. os. sg. ind. pr. act. (*celerō, cernō*

vigeō) a u subst. III. dekl. na — o (ablatiō, testudō) kde Thesaurus (i Malinin) má *cerno*, *ablatio* patrně ze školských důvodů jako *Novotny*.

Neméně cenný je Hrabovského Slovensko-latinský slovník. Starší slovník Petra Tvrdého (Ružomberok 1926) je rozebrán stejně jako podobné slovníky české a všichni, kdo měli něco vyjádřit latinsky, se zpravidla obraceli pro poučení do nedostačujících slovníčků v starších latinských cvičebnicích. Nový slovník obsahuje nejen knižní slova, nýbrž také mnoho frazeologických výrazů, např. *plavec natator*, *byti dobrým p. nandi peritum esse*; *skočit salire*, ... atd. 4 (do výšky) *exsilire* 5 (do dálky) *prosilire*, ... s. komu do řeči *interpellare alqm*, *sermonem als* *interrumpere*. Na rozdíl od starších slovníků zařadil autor mezi hesla i výrazy moderní: *letadlo*, *železnice*, *traktor*, *produktivní*, *plavky*, ale také *pionýr*, *letadlová mateřská loď*. Velmi bohatá je odborná terminologie.

Korektura celého svazku je provedena velmi pečlivě, tiskové chyby jsou ojedinělé, uvádím jen: *abico* na str. 13 místo *abicio*, *sublicitus* m. *sublicius*. Oba slovníky splňují svůj účel a pro přehlednost a praktickou účelnost budou dobrou pomůckou studujícím i pracujícím.

Antonín Hartmann

Ja. S. Ljandesberg a N. N. Golikov, Latinskij jazyk, 3. vyd. Gosudarstvennoje izdatelstvo „Vysšaia škola“. Moskva 1961. Stran 243.

Učebnice latiny autorů Ljandesberga a Golikova, určená pro studenty veterinárních institutů a fakult, není u nás neznámá. Její první vydání vyšlo v českém překladu (*Latina pro veterináře*. Přeložil A. Bartoněk—R. Hošek. Učební texty vysokých škol. SPN, Praha 1955), kterého používali naši posluchači veteriny až do minulého škol. roku, kdy vyšla nová skripta (Pruťký—Zlatuška, *Latina pro posluchače veterinárního lékařství*. SPN, Praha 1962).

Učebnice má tři části: *mluvníci* (str. 7—177), *latinskou chrestomatii* (str. 178—205) a *latinsko-ruský slovník* (str. 206—239). Prvá část po krátkém přehledu dějin latinského jazyka a poučení o výslovnosti, délce slabik a přízvuku obsahuje přehled latinského tvarosloví a skladby (§ 5—96). K procvičování a opakování probrané látky slouží 31 cvičení s bohatým výběrem vět, obsahujících hojnou zásobu výrazů z veterinární medicíny. Ke každému cvičení je připojen slovníček. Snaha autorů po stručném a jasném formulování mluvnických pravidel je nejlépe zřejmá v kapitole o substantivech III. deklinace (str. 59, § 28), kde poměrně složitá partie o různých zakončení kmenů je podána zcela jednoduchou formou, lehce přístupnou pro studenty-nefilology. K první části je připojen ještě oddíl *Receptura*, který obsahuje poučení, jak psát recepty, řadu praktických příkladů a seznam nejdůležitějších zkratk, kterých se v receptech používá. Závěr první části tvoří krátký přehled o řečtině (§ 98—100) a kapitola o tvoření slov v latině (§ 101).

Chrestomatie obsahuje ukázky z latinsky psaných prací moderních i starých autorů. Najdeme tu vedle *Aula Cornelia Celsa*, z jehož pojednání *De medicina libri VIII* je v čítance řada ukázek, i latinsky psaný dopis I. P. Pavlova adresovaný v předvečer X. sjezdu Komsomolu sovětské mládeži, ukázky z díla I. V. Mičurina, K. A. Timirjazeva, I. I. Mečnikova a mnoha jiných.

Latinsko-ruský slovník obsahuje více jak dva a půl tisíce slov, přesto však čtenář i při letmé prohlídce zjišťuje, že mnoho latinských výrazů, které jsou v cvičných větách, ve slovníku chybí (např. *agnus*, *auditorium*, *cresco*, *lepus*, *puella*, *sedeo* aj.). Nezvykle také působí nedůslednost ve značení dlouhých samohlásek, a to ve slovníku i v textech (např. *sudor*, *ōris*; *solvo*, *solvi*, *solūtum*; *solutio*, *ōnis* a mnoho jiných). Přes tyto drobné nedostatky lze říci, že nové a upravené vydání učebnice dobře může posloužit svým uživatelům.

Čeněk Pruťký